

Monika Dorota Adamczyk*
Agnieszka Lisiecka-Bednarczyk**

Obecność i bezpieczeństwo osób starszych w cyberprzestrzeni

Streszczenie

Pandemia wirusa SARS-CoV-2 przyspieszyła proces cyfrowej transformacji, która od lat radykalnie wpływa na funkcjonowanie społeczeństw. Rozwój nowych technologii wymusił także przeobrażenia gospodarcze, kulturowe i polityczne. Z roku na rok systematycznie rośnie liczba osób z dostępem do mobilnego internetu czy usług online. Prezentowany artykuł zwraca szczególną uwagę na funkcjonowanie w cyfrowym świecie najstarszych grup wiekowych. Tempo przemian cywilizacyjnych i intensywny rozwój technologii informatycznej nie pozostaje bez wpływu na jakość życia pokolenia tzw. cyfrowych imigrantów, którzy jak wszyscy imigranci przystosowują się do nowego środowiska, starają się je zrozumieć i nauczyć nowych umiejętności, ale pozostaje im obcy akcent¹. W artykule starano się ukazać zagrożenia, jakie niosą nowoczesne technologie informatyczne, dla osób starszych i wskazać na kontekst tych zagrożeń, często powiązanych ze szczególnymi potrzebami seniorów, a ściślej z brakiem zaspokojenia tych potrzeb.

Słowa kluczowe: nowe media, urządzenia mobilne, internet, zagrożenia, osoby starsze, jakość życia, cyberbezpieczeństwo,

* Dr hab. Monika Dorota Adamczyk, Katedra Socjologii Struktur, Procesów Społecznych i Pracy Socjalnej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: mdadamczyk@kul.pl, ORCID: 0000-0002-1331-6026.

** Dr hab. Agnieszka Lisiecka-Bednarczyk, Katedra Historii Wychowania, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, e-mail: agnieszka.lisiecka-bednarczyk@pwt.wroc.pl, ORCID: 0000-0001-6132-2757.

1 M. Prensky, *Digital Natives, Digital Immigrants Part 1*, „On the Horizon” 2001, t. 9, nr 5, s. 2.

Wstęp

Dla pokoleń urodzonych w latach powojennych, ale także tych urodzonych do końca lat 90. ubiegłego wieku świat bez internetu, smartfona był oczywistością. Dla młodych osób, tzw. cyfrowych tubylców (*digital natives*), dla których formy analogowe wydają się przestarzałe, główną platformą komunikacji, pracy i nauki są technologie cyfrowe¹. Cyfryzację potęguje tempo życia, a skala przemian tworzy nowe środowisko naturalne człowieka, w którym funkcjonowanie wymaga umiejętności szybkiego przystosowywania się do gwałtownych i dynamicznych zmian². Dlatego pomimo wielu korzyści płynących z dostępu do niczym nieograniczonej informacji warto mieć na uwadze nie tylko wielki potencjał i możliwości nowoczesnych narzędzi informatycznych, lecz także niebezpieczeństwa, jakie niosą ze sobą nowe media. Celem prezentowanego artykułu jest przybliżenie funkcjonowania szczególnej grupy wiekowej – seniorów, w świecie zdominowanym przez nowe technologie. Autorki artykułu starają się nie tylko pokazać zagrożenia, na jakie mogą być narażone osoby starsze w wirtualnym świecie, lecz także wskazać tę grupę wiekową jako stale rosnącego konsumenta usług i dóbr oferowanych przez wirtualny rynek, któremu to konsumentowi należy zapewnić odpowiedni poziom bezpieczeństwa.

Seniorzy są grupą szczególną z uwagi na zróżnicowanie związane z tą fazą życia. Wydłużający się okres starości przynosi coraz większe wewnętrzne zróżnicowanie, początkowo różnice w jakości i stylu życia między etapem poprzedzającym starość a jej początkiem są mało zauważalne. Z czasem nasilają się procesy inwolucyjne i prowadzą w efekcie do spadku samodzielności i niezależności osoby³. W literaturze mówi się niekiedy o tzw. młodych starszych, starych starszych i najstarszych starych (*young old* – osoby w wieku 60/65 lat–74 lata; w wieku 75 lat–84 lata, i *oldest-old* – w wieku 85 lat i więcej), a niekiedy wyróżnia się dodatkowo okres długowieczności⁴. „Młodzi starzy” to osoby najczęściej jeszcze w pełni sprawne zarówno fizycznie, jak i psychicznie. Nie tylko ich możliwości korzystania z nowoczesnych technologii są zupełnie

1 Ibidem, s. 1–6.

2 *Technologia w służbie społeczeństwu. Czy Polacy zostaną społeczeństwem 5.0? Raport*, Warszawa 2020.

3 G. Gawron, A. Klimczuk, Z. Szweda-Lewandowska, *Starzenie się populacji. Aktywizacja, koprodukcja i integracja społeczna osób starszych*, Katowice 2021, s. 16–17.

4 P. Szukalski, *Ludzie bardzo starzy – niewidoczna grupa docelowa polityki społecznej?*, „Studia Demograficzne” 2014, nr 2, s. 57–78; *Active Ageing: A Policy Framework*, WHO, 2002, Geneva, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215> [dostęp: 18.06.2022].

inne niż osób w starszych grupach wiekowych, także ich potrzeby korzystania z internetu są inne. Osoby zaliczane do kategorii „starsi starzy” to osoby wymagające pomocy w wykonywaniu niektórych czynności dnia codziennego. Ich zarówno możliwości, jak i motywacja do korzystania z oferty świata wirtualnego jest zupełnie inna niż osób zaliczanych do „młodych starych”. „Najstarsi starzy”⁵ potrzebują zazwyczaj stałej pomocy podczas wykonywania większości czynności wymagających wysiłku fizycznego i innych typach aktywności⁶.

To wewnętrzne zróżnicowanie powoduje, że obecność osób starszych w świecie wirtualnym jest różna, w zależności od tego, w jakim stanie psychofizycznym jest konkretna osoba. Osoby będące w tzw. trzecim wieku korzystają z internetu w celu załatwiania spraw urzędowych, bankowości elektronicznej, komunikowania się z najbliższymi, a coraz więcej z nich dokonuje zakupów online. W polskiej sieci powstają także portale przeznaczone specjalnie dla seniorów, np. senior.pl, na których można znaleźć artykuły i porady dostosowane do potrzeb odbiorców albo zarejestrować się na forum. Osoby będące w tzw. czwartym wieku bardzo rzadko korzystają z internetu i to najczęściej o nich mówimy jako o zagrożonych wykluczeniem cyfrowym⁷.

Wykluczenie cyfrowe

Seniorzy, zwłaszcza osoby w wieku 75 lat i więcej, stanowią grupę szczególnie narażoną na wykluczenie cyfrowe⁸, które jest definiowane jako brak lub ograniczona możliwość skorzystania z nowoczesnych form komunikacji⁹. Jako przyczynę wykluczenia cyfrowego osób starszych wymienia się brak wiedzy niezbędnej do korzystania z technologii cyfrowych i usług cyfrowych oraz różne warianty lęku przed korzystaniem z nich¹⁰. Równocześnie korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) może poprawić jakość życia

5 W Polsce – ze względu na krótsze średnie trwanie życia niż w krajach zachodnioeuropejskich oraz gorszy stan zdrowia osób starszych – wiek, od którego osoba wymaga pomocy opiekuna w codziennej egzystencji oscyluje w granicach 75–80 lat.

6 G. Gawron, A. Klimczuk, Z. Szweđa-Lewandowska, op. cit., s. 17.

7 *Jakość życia osób starszych w Polsce*, Warszawa 2020, s. 56.

8 Ibidem.

9 P. Motylińska, *Wykluczenie cyfrowe* [w:] *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 2, red. O. Wasiuta, R. Klepka, Kraków 2019, s. 599.

10 J. Holgersson, J. Kävrestad, M. Nohlberg, *Cybersecurity and Digital Exclusion of Seniors: What Do They Fear?* [w:] *Human Aspects of Information Security and Assurance. HAISA 2021*, red. S. Furnell, N. Clarke, Cham 2021, s. 12–21.

osób starszych. Radzenie sobie w świecie wirtualnym wiąże się ze zmniejszeniem poczucia samotności i depresji, a także ze zwiększonym poczuciem niezależności i rozwoju osobistego¹¹.

Wyłączenie cyfrowe może prowadzić do marginalizacji osób starszych na rynku konsumpcji dóbr i usług, których oferta często jest przekazywana właśnie kanałami cyfrowymi¹². Rzecznik Praw Obywatelskich zwraca uwagę, że podczas pandemii seniorzy mieli znaczne trudności z dostępem do świadczeń podstawowej opieki zdrowotnej. Teleporady były niewystarczające, a często niemożliwe ze względu na trudności w kontaktach z daną placówką medyczną za pomocą środków komunikowania się na odległość czy z powodu braku umiejętności w posługiwaniu się nimi¹³.

Badania z 2021 roku¹⁴ pokazują, że proces wykluczenia nie dotyczy już – jak jeszcze kilka lat temu – ograniczeń w dostępie do komputerów, smartfonów, internetu. Ponad połowa badanych niekorzystających z usług cyfrowych wskazała, że nie chcą z nich korzystać, ponieważ zabiorą im dużo czasu na naukę. Wynika to z przekonania, a nie z realnego, negatywnego doświadczenia w ich użytkowaniu. Seniorom brakuje szkoleń z zasad działania bardziej złożonych produktów finansowych (35% wskazań badanych) oraz podejmowania świadomych decyzji finansowych (36% wskazań badanych)¹⁵. Wśród seniorów płatności innowacyjne, jak: karty walutowe, płatności zbliżeniowe i systemy płatności mobilnych wciąż nie są wykorzystywane przez co najmniej $\frac{2}{3}$ badanych, a kryptowaluty nie są w obszarze zainteresowań badanych w ogóle¹⁶. Ponad $\frac{3}{4}$ seniorów (78%) korzystała z kart płatniczych co najmniej kilka razy w tygodniu¹⁷. Według danych ZUS w 2019 roku ponad 73% seniorów w Polsce

11 R. Shillair i in., *Getting Grandma Online: Are Tablets the Answer for Increasing Digital Inclusion for Older Adults in the U.S.?* „Educational Gerontology” 2015, t. 41, nr 10, s. 695.

12 R. Bakalarczyk, *Seniorzy – niewidzialni – obecni? Starzejące się społeczeństwo – prognozy, wyzwania, możliwości*, Warszawa 2021, s. 38.

13 Ł. Starzewski, *Główne problemy pacjentów w pandemii. Informacja RPO dla Rzecznika Praw Pacjenta*, „Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich”, 25.02.2021, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/glowne-problemy-praw-pacjentow-w-pandemii-informacja-rpo-dla-rpp> [dostęp: 16.06.2022].

14 S. Badowska, *Cyfrowe usługi finansowe a seniorzy*, Warszawa 2021.

15 Ibidem, s. 6, 15.

16 Ibidem, s. 18.

17 Ibidem, s. 19.

otrzymywało zamiast emerytury w gotówce przelew na swoje konto bankowe. Jeszcze 10 lat temu tylko co drugi emeryt korzystał z pośrednictwa banku¹⁸.

Wielu seniorów nie jest w stanie regulować swoich zobowiązań finansowych. Według danych Biura Informacji Kredytowej (BIK) na koniec 2020 roku 19,1% seniorów miało zobowiązania z tytułu kredytu konsumpcyjnego (spadek o 1,9% w stosunku do roku poprzedniego), a 3,7% – z tytułu kredytu hipotecznego (spadek o 0,1%). Seniorzy stanowili 23,2% kredytobiorców kredytów konsumpcyjnych i 9% mających kredyt hipoteczny¹⁹. Podstawową przyczyną nieregulowania przez nich zobowiązań są wcześniej nieprzewidziane wydatki na potrzeby zdrowotne, np. prywatne wizyty lekarskie, zakup lekarstw, koszty rehabilitacji, kolejnymi zaś: spłata kredytów konsumpcyjnych, pomoc rodzinie oraz obciążenia z tytułu kredytów mieszkaniowych²⁰. Uczynienie cyberbezpieczeństwa fundamentalną częścią integracji cyfrowej może zminimalizować obawy przed przyjęciem technologii²¹.

Korzystanie z technologii cyfrowych i internetu przez seniorów

W 2021 roku dostęp do internetu w domu miało 92,4% gospodarstw domowych w Polsce. Odsetek ten był o 2% wyższy niż w roku poprzednim. Blisko 92% gospodarstw domowych miało w domu dostęp do internetu szerokopasmowego²². Dla porównania, w pierwszej połowie 2015 roku komputery były w 72% gospodarstw domowych, dostęp zaś do internetu w 71%²³. Jednakże

18 *InfoSenior 2020. Raport Związku Banków Polskich*, styczeń 2020, s. 6, https://www.zbp.pl/getmedia/76a9cdd8-a2da-4195-b5e1-b9d5f2c5adc0/ZBP_InfoSenior_2020_POPR4 [dostęp: 16.06.2022].

19 *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf [dostęp: 15.05.2022].

20 H. Kochalska, *Kondycja portfela polskiego seniora*, BIG InfoMonitor S.A., 1 października 2018, <https://media.big.pl/informacje-prasowe/423493/kondycja-portfela-polskiego-seniora> [dostęp: 20.06.2022]; E. Wierzbicka, *Seniorzy na rynku usług finansowych*, „Finanse i Prawo Finansowe” 2022, nr 1, s. 25–42.

21 J. Holgersson, J. Kävrestad, M. Nohlberg, op. cit., s. 12.

22 *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2021 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2021-roku,1,15.html> [dostęp: 23.06.2022].

23 D. Batorski, *Polacy wobec technologii cyfrowych – uwarunkowania dostępności i sposobów korzystania* [w:] *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2015, s. 375.

należy zauważyć, że dostęp do sieci miało zaledwie 37% osób mieszkających samotnie. Technologie ICT rzadziej mieli ludzie starsi²⁴. W 2018 roku z internetu nie korzystało 70% osób w wieku 65 lat i więcej (dla porównania, wśród ogółu mieszkańców Polski w wieku 16 plus było to niecałe 25%)²⁵. Ponad połowa osób w wieku 65–74 nigdy nie korzystała z komputera. W 2019 roku udział tych osób wyniósł 54,4% (wobec 59,7% w roku 2018). Najwięcej osób, które nigdy nie korzystały z komputera, było w grupie starszych z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym (87,1%)²⁶. Analizując przyczyny niekorzystania z sieci wśród ludzi starszych, należy stwierdzić, że najważniejszym powodem okazał się brak odpowiednich umiejętności²⁷. Dotyczyło to prawie 44% osób w wieku 65 plus, w tym w grupie 65–74-latków ponad 38%, a 75 lat i więcej prawie 55%²⁸.

W latach 2014–2019 nastąpił wyraźny wzrost liczby seniorów korzystających z technologii cyfrowych i internetu – z 60% do 89%. Jednakże liczne badania pokazują, że tylko 45% z nich (w wieku 65 lat–74 lata) korzysta z internetu częściej niż raz w tygodniu. Niewątpliwym wpływem na to mają: wiek, wykształcenie, status społeczno-ekonomiczny, dostęp do technologii, szkolenia i zaufanie. Zaawansowany wiek, niski status społeczno-ekonomiczny czy niski poziom wykształcenia są ważnymi czynnikami wpływającymi na pojawiającą się przepaść cyfrową²⁹. Bardzo ważnym czynnikiem jest również motywacja. Diagnoza z 2015 roku wskazała na spadek liczby osób, które nie czują potrzeby korzystania z internetu, i jednocześnie wzrost liczby osób, które chciałyby korzystać, ale nie mają dostępu, bo barierą jest dla nich brak umiejętności³⁰. Ten stan potwierdzają dane zawarte w dokumencie „Program operacyjny Polska cyfrowa na lata 2014–2020”, w którym wskazuje się, że ważnym powodem braku dostępu do internetu jest brak umiejętności korzystania z niego³¹.

Równie ważne jak samo korzystanie jest to, w jaki sposób korzystamy z internetu. Dla tych osób starszych, które korzystały z sieci (24%), był przede

24 Ibidem, s. 380.

25 *Jakość życia osób starszych w Polsce...*, s. 59.

26 *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2019 roku*, Warszawa 2021.

27 M. Adamczyk, A. Betlej, *Social determinants of digital exclusion in an ageing society. The case of Poland*, „Entrepreneurship and Sustainability Issues” 2021, t. 8, nr 3, s. 122–135.

28 *Jakość życia osób starszych w Polsce...*, s. 59.

29 L. Tangi i in., *Barriers and Drivers of Digital Transformation in Public Organizations: Results from a Survey in the Netherlands*. [w:] *Electronic Government. EGOV 2020*, Cham 2020.

30 D. Batorski, op. cit., s. 381.

31 *Program operacyjny Polska cyfrowa na lata 2014–2020*, s. 37–40, https://www.polskacyfrowa.gov.pl/media/107357/POPC_2_2022_REACTEU_15032022.pdf [dostęp: 20.06.2022].

wszystkim źródłem informacji, podobnie jak dla całej populacji badanych. Dla 22% był on źródłem informacji na temat zdrowia a dla 21% – informacji o produktach, usługach i ich cenach. Osoby starsze wykorzystywały sieć także do komunikacji. Około 18% respondentów korzystało z poczty elektronicznej, a 11% z programów komunikacyjnych umożliwiających telefonowanie lub wideo rozmowy. Seniorzy korzystali także z bankowości internetowej (ok. 16%)³².

Zagrożenia bezpieczeństwa seniorów w sieci

W literaturze przedmiotu funkcjonuje ogólnie przyjęta teza, że potrzeby ludzi starszych nie różnią się od potrzeb każdego człowieka. Istotne jest także to, że nie można analizować ich w oderwaniu od pozostałych grup społecznych i poza rzeczywistością społeczną³³. W przypadku osób starszych, inaczej niż u młodych, na pierwszy plan wysuwają się potrzeby bezpieczeństwa, zrozumienia i pomocy ze strony innych osób. Szczególnie dotkliwa w tym okresie jest samotność i osamotnienie³⁴. Z danych GUS wynika, że w Polsce po ukończeniu 65 roku życia samotnie mieszka co trzecia osoba, a po 80 roku życia – połowa³⁵.

Wśród potrzeb seniorów można wyróżnić takie, które odczuwane są z większym natężeniem, często ze względu na stopień ich zaspokojenia bądź realne zagrożenia deprywacją, tj. potrzeba bezpieczeństwa, niezależności, przynależności i użyteczności³⁶. Osobom starszym zagrażają: depresja, samotność, dyskryminacja, marginalizacja, problemy emocjonalne, ubóstwo i nieodpowiednia sytuację mieszkaniową, problemy adaptacyjne, przemoc, kryzysy oraz konflikty pokoleń³⁷. W ostatnich latach do tych zagrożeń można dodać te związane z brakiem użytkowania (opisanym wcześniej wykluczeniem cyfrowym) lub coraz częściej z użytkowaniem internetu – zagrożenia

32 *Jakość życia osób starszych w Polsce...*, s. 66–67.

33 E. Trafiałek, *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Kielce 2006, s. 106.

34 *Raport o samotności. Pierwszy rok pandemii*, Fundacja Szlachetna Paczka, 2021 https://www.szlachetnapaczka.pl/wp-content/uploads/2021/03/raport_o_samotnosci_2021.pdf [dostęp: 22.06.2022].

35 *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2020*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-o-sytuacji-osob-starszych-w-polsce-za-rok-2020> [dostęp: 20.06.2022].

36 *Opieka geriatryczna w Polsce*, red. A.M. Fal, I. Witczak, E. Kuriata-Kościelniak, Warszawa 2016, s. 72–73.

37 N. Skrzypniak, *Przystosowanie osób starszych do życia a kwestia bezpieczeństwa człowieka*, „Dyskursy o Kulturze” 2018, nr 9, s. 48.

bezpieczeństwa finansowego (nieuprawniony dostęp do finansów, fałszywe linki płatności), kradzież tożsamości, cyberprzemoc, oszustwa internetowe.

Aktywność wirtualna jest dla osób starszych dużym wyzwaniem, wymaga nauki nabywania nowych umiejętności i pokonania lęku przed nowoczesną technologią. Wykorzystywanie ICT, pomimo że jest dla seniorów inspirujące, może nieść za sobą różnego rodzaju zagrożenia, np. ryzyko uzależnienia od sieci³⁸. Seniorzy są także grupą społeczną najbardziej podatną na oszustwa i manipulacje, dlatego niezbędne jest podniesienie świadomości seniorów co do istniejących zagrożeń dotyczących kradzieży danych wrażliwych: danych osobowych, loginu, hasła itp.

Przykładowym zagrożeniem bezpieczeństwa seniorów może być internetowa wersja oszustwa na tzw. legendę (najczęściej kojarzona z metodą „na wnuczka”), czyli romantyczne oszustwo online (*love scamming, Online Romance Scams, sweethearts scam*) „na żołnierza amerykańskiego” lub „uczestnika misji humanitarnej”. Oszuści do stworzenia fikcyjnego profilu ze zmodyfikowanymi zdjęciami wykorzystują zawody zaufania publicznego, np. lekarz, pilot, żołnierz, korespondent wojenny czy prawnik³⁹. Ofiarą padają samotne kobiety po rozwodzie lub owdowiałe, co nie oznacza, że w tej grupie nie ma mężczyzn⁴⁰.

Z raportu Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) wynika, że 7% respondentów (w próbie wiekowej 55 plus) poznało kogoś przez internet, a 5% spotkało się z poznaną osobą⁴¹. Internet zapewnia anonimowość, pozwala modyfikować profil fizyczny i osobowościowy⁴², zaspokaja potrzebę podtrzymywania relacji o dowolnej porze dnia oraz stanowi bezpieczną alternatywę dla jednostek, którym z różnych przyczyn trudniej nawiązywać relacje w świecie realnym⁴³.

Edukacja ekonomiczna seniorów 60 plus umożliwia ich aktywne korzystanie z usług w dziedzinie IT⁴⁴. Szczególną formą edukowania seniorów jest

38 A. Wójcik, *Aktywność w Sieci i uzależnienie od internetu u osób w okresie późnej dorosłości – przegląd badań*, „Studia Psychologica” 2020, t. 13, s. 123–138.

39 A. Coluccia i in., *Online Romance Scams: Relational Dynamics and Psychological Characteristics of the Victims and Scammers*, „A Scoping Review Clin Pract Epidemiol Ment Health” 2020, t. 16, s. 24–35.

40 J. Wnęk-Gozdek, *Oszustwa romantyczne online – studium przypadku*, „Exlibris Biblioteka Gerontologii Społecznej” 2019, nr 2, s. 39–55.

41 *Korzystanie z internetu*, „Komunikat z Badań” 2018, nr 62.

42 C. Vandeweerd i in., *Positives and negatives of online dating according to women 50+*, „Journal of Women & Aging” 2016, t. 28, nr 3, s. 259–270.

43 J. Wnęk-Gozdek, op. cit., s. 39–55.

44 E. Wierzbicka, *Seniorzy na rynku usług finansowych*, „Finanse i Prawo Finansowe” 2022, nr 1, s. 25–42.

wskazywanie im konkretnych zagrożeń. Na stronach Urzędu Ochrony Konsumentów i Konkurencji⁴⁵ oraz Związku Banków Polskich⁴⁶ są publikowane specjalne ostrzeżenia dla seniorów. Komisja Nadzoru Finansowego również prowadzi kampanie informacyjne adresowane do seniorów⁴⁷. Chodzi o zachowanie przez seniorów podstawowych zasad bezpieczeństwa, w tym nieudostępnianie danych wrażliwych. W czasie pandemii nastąpiło przyspieszenie aktywności cyfrowej instytucji finansowych, wzrosło też znaczenie cyfrowej samoobsługi klientów itd., ale nadal zbyt duża grupa obywateli, zwłaszcza seniorów, jest do tego nieprzygotowana, co zagraża ich bezpieczeństwu, nie tylko ekonomicznemu⁴⁸.

Zakończenie

Korzystanie z technologii cyfrowych przez osoby starsze ma znaczenie dla wielu obszarów ich życia, a także dla ich potencjału konsumenckiego podczas nabywania rozmaitych dóbr i korzystania z usług. Walka z wykluczeniem cyfrowym seniorów to jeden z czynników podnoszenia wskaźników aktywnego starzenia się, a także zrównoważonego rozwoju w Polsce. Czas pandemii wymusił u wielu osób starszych nabycie rozmaitych umiejętności w zakresie kontaktów zdalnych. Jednakże należy pamiętać, że brak właściwego przygotowania rynku usług cyfrowych dla tej kategorii odbiorców będzie narażać ich na wiele niebezpieczeństw, które zostały omówione w tekście. Kolejną istotną kwestią jest brak homogeniczności tej grupy społecznej wynikający z wielu uwarunkowań społeczno-demograficznych. W przypadku osób starszych z wyższym wykształceniem, z miast i będących w tzw. trzecim wieku nabyte umiejętności cyfrowe i obecność w świecie wirtualnym zostaną z nimi także po wygaśnięciu koronawirusa. Trzeba jednak pamiętać, że nie wszyscy seniorzy uzyskali nowe umiejętności cyfrowe. Część nadal pozostała poza światem cyfrowym lub na jego obrzeżach, w poczuciu jeszcze większego zagubienia, barier w dostępie

45 *Senior – konsument*, https://uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=17994 [dostęp: 20.06.2022].

46 *Seniorze – spotkajmy się w sieci!*, <https://www.zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Seniorze-%E2%80%93-spotkajmy-sie-w-sieci!> [dostęp: 20.06.2022].

47 *Senior w świecie finansów. Poradnik klienta usług finansowych*, Warszawa 2015.

48 *Seniorzy najbardziej narażeni na kradzież tożsamości*, <https://www.egospo-darka.pl/161452,BIK-seniorzy-najbardziej-narazeni-na-kradziez-tozsamosci,1,12,1.html> [dostęp: 17.06.2022].

do informacji i wsparcia. O tych osobach też trzeba pamiętać, docierać do nich i oferować wsparcie. Technologie mogą być tu pomocne, ale wymagają dostosowania do szczególnej grupy – osób starszych.

Bibliografia

- Active Ageing: A Policy Framework*, WHO, 2002, Geneva, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215> [dostęp: 18.06.2022].
- Adamczyk, M., Betlej, A. *Social determinants of digital exclusion in an ageing society. The case of Poland*, „Entrepreneurship and Sustainability Issues” 2021, t. 8, nr 3.
- Badowska S., *Cyfrowe usługi finansowe a seniorzy*, Warszawa 2021.
- Bakalarczyk R., *Seniorzy – niewidzialni – obecni? Starzejące się społeczeństwo – prognozy, wyzwania, możliwości*, Warszawa 2021.
- Batorski D., *Polacy wobec technologii cyfrowych – uwarunkowania dostępności i sposobów korzystania* [w:] *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2015.
- Coluccia A. i in., *Online Romance Scams: Relational Dynamics and Psychological Characteristics of the Victims and Scammers*, „A Scoping Review Clin Pract Epidemiol Ment Health” 2020, t. 16.
- Gawron G., Klimczuk A., Szweda-Lewandowska Z., *Starzenie się populacji. Aktywizacja, koprodukcja i integracja społeczna osób starszych*, Katowice 2021.
- Holgersson J., Kävrestad J., Nohlberg M., *Cybersecurity and Digital Exclusion of Seniors: What Do They Fear?* [w:] *Human Aspects of Information Security and Assurance. HAISA 2021*, red. S. Furnell, N. Clarke, Cham 2021.
- InfoSenior 2020*, Raport Związku Banków Polskich, styczeń 2020, https://www.zbp.pl/getmedia/76a9cdd8-a2da-4195-b5e1-b9d5f2c5adc0/ZBP_InfoSenior_2020_POPR4 [dostęp: 16.06.2022].
- Jakość życia osób starszych w Polsce*, Warszawa 2020.
- Kochalska H., *Kondycja portfela polskiego seniora*, BIG InfoMonitor S.A., 1 października 2018, <https://media.big.pl/informacje-prasowe/423493/kondycja-portfela-polskiego-seniora> [dostęp: 20.06.2022].
- Korzystanie z internetu*, „Komunikat z Badań” 2018, nr 62.
- Motylińska P., *Wykluczenie cyfrowe* [w:] *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 2, red. O. Wasiuta, R. Klepka, Kraków 2019.
- Opieka geriatryczna w Polsce*, red. A.M. Fal, I. Witczak, E. Kuriata-Kościelniak, Warszawa 2016.
- Prensky M., *Digital Natives, Digital Immigrants Part 1*, „On the Horizon” 2001, t. 9, nr 5.
- Program operacyjny Polska cyfrowa na lata 2014–2020*, https://www.polskacyfrowa.gov.pl/media/107357/POPC_2_2022_REACTEU_15032022.pdf [dostęp: 20.06.2022].
- Raport o samotności. Pierwszy rok pandemii*, Fundacja Szlachetna Paczka, 2021, https://www.szlachetnapaczka.pl/wp-content/uploads/2021/03/raport_o_samotnosc_i_2021.pdf [dostęp: 22.06.2022].
- Senior – konsument*, https://uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=17994 [dostęp: 20.06.2022].
- Senior w świecie finansów. Poradnik klienta usług finansowych*, Warszawa 2015.
- Seniorze – spotkajmy się w sieci!*, <https://www.zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Seniorze-%E2%80%93-spotkajmy-sie-w-sieci!> [dostęp: 20.06.2022].
- Seniorzy najbardziej narażeni na kradzież tożsamości*, <https://www.egospo-darka.pl/161452,BIK-seniorzy-najbardziej-narazeni-na-kradziez-tozsamosci,1,12,1.html> [dostęp: 17.06.2022].
- Shillair R. i in., *Getting Grandma Online: Are Tablets the Answer for Increasing Digital Inclusion for Older Adults in the U.S.?* „Educational Gerontology” 2015, t. 41, nr 10.
- Skrzypniak N., *Przystosowanie osób starszych do życia a kwestia bezpieczeństwa człowieka*, „Dyskursy o Kulturze” 2018, nr 9.

- Spis powszechny 2021*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-wstepne/nsp-2021-wyniki-wstepne-informacja-sygnalna,7,1.html> [dostęp: 15.06.2022].
- Spółczesność informacyjna w Polsce w 2021 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2021-roku,1,15.html> [dostęp: 23.06.2022].
- Starzewski Ł., *Główne problemy pacjentów w pandemii. Informacja RPO dla Rzecznika Praw Pacjenta*, „Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich”, 25.02.2021, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/glowne-problemy-praw-pacjentow-w-pandemii-informacja-rpo-dla-rpp> [dostęp: 16.06.2022].
- Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf [dostęp: 22.06.2022].
- Sytuacja osób starszych w Polsce w 2019 roku*, Warszawa 2021.
- Szukalski P., *Ludzie bardzo starzy – niewidoczna grupa docelowa polityki społecznej?*, „Studia Demograficzne” 2014, nr 2.
- Technologia w służbie społeczeństwu. Czy Polacy zostaną społeczeństwem 5.0? Raport*, Warszawa 2020.
- Trafiątek E., *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Kielce 2006.
- Vandeweerd V. i in., *Positives and negatives of online dating according to women 50+*, „Journal of Women & Aging” 2016, t. 28, nr 3.
- Wierzbicka, E. *Seniorzy na rynku usług finansowych*, „Finanse i Prawo Finansowe” 2022, nr 1.
- Wnęk-Gozdek J., *Oszustwa romantyczne online – studium przypadku*, „Exlibris Biblioteka Gerontologii Społecznej” 2019, nr 2.
- Wójcik A., *Aktywność w sieci i uzależnienie od internetu u osób w okresie późnej dorosłości – przegląd badań*, „Studia Psychologica” t. 13.

Presence and safety of older people in cyberspace

Abstract

The SARS-CoV-2 virus pandemic has accelerated the process of digital transformation that affects the functioning of societies. The development of new technologies has also forced economic, cultural and political transformations. Year after year, the number of people with access to mobile internet or online services grows systematically. The presented article pays special attention to the functioning of the oldest age groups in the digital world. The dynamics of civilisational changes and intensive development of information technology has an impact on the quality of life of the generation called „digital immigrants” who, like all immigrants, adapt to the new environment, try to understand it and learn new skills, but still have a foreign accent. The article tries to show the threats posed by modern information technologies to the elderly and to indicate the context of these threats which are often related to the specific needs of seniors, or more precisely to the lack of satisfaction of these needs.

Key words: new media, mobile device, internet, threats, elder people, quality of life, cybersecurity